

چه کسی پژوهش کرد؟

گزارشی از نمایشگاه طرح پژوهشی جابر بن حیان

صغری ملکی

روی آن گذاشته‌اند؛ **جابر بن حیان**، که نام دانشمندی مسلمان در سده دوم از سرزمین خراسان است. با اینکه طرح مزبور وارداتی است ولی به خوبی توانسته است با مدارس ایران پیوند برقرار کند و جای خود را در مدارس باز کند. شاید یکی از دلایل این اتفاق هماهنگی و نزدیکی بسیار زیاد این طرح با برنامه درسی علوم باشد. برنامه درسی علوم در دوره ابتدایی مملو از پروژه‌های پژوهشی ریز و درشتی است که هر معلم هوشیار و هنرمند می‌تواند هر زنگ این درس را به طرح جابر تبدیل کند؛ بدون اینکه منتظر دستورالعمل و بخش‌نامه‌ای از سوی اداره باشد.

طرح پژوهشی جابر هر سال طی دستورالعمل و بخش‌نامه‌ای گسترده به مدارس ابلاغ می‌شود. طبق مفاد این بخش‌نامه، معلمان موظفاند دانش‌آموزان خود را با طرح آشنا کنند. هر دانش‌آموز به‌طور انفرادی یا گروهی می‌تواند با طرحی پژوهشی در این جشنواره شرکت کند. این طرح برای دانش‌آموزان کوچک‌تر، ساده و فقط در حد تهیه مجموعه‌ای از اشیا و مواد متفاوت است؛ مانند درست کردن مجموعه دانه‌ها، برگ‌ها و سکه‌های قدیمی. اما برای دانش‌آموزان بزرگ‌تر می‌تواند ساختن مدل، مانند مدل منظومه شمسی و مدل آتش‌فشان یا طرح و بیان مسئله‌ای پژوهشی و پیگیری آن به روش علمی باشد. دانش‌آموزان باید موضوع خود را انتخاب و آن را در زمان تعیین‌شده انجام دهند. آن‌گاه گزارش خود را به

به‌دست آوردن پاسخ مسئله تا پایان ... را یاد می‌گیرد.

اینکه معلم برای یادگیری، مطالعه، تحقیق و جست‌وجو شور و شوق، و هیجان داشته باشد و این احساس‌ها را در کلاس و در مقابل دانش‌آموزان نشان دهد، نکته مهمی است که می‌تواند کم‌کم این حالت‌ها را در دانش‌آموزان نیز ایجاد کند و کلاس را به تکاپو وادارد. در واقع، علاقه‌مندی معلم به جست‌وجو و یادگیری می‌تواند به دانش‌آموزان سرایت کند؛ همچنان که بی‌علاقگی و خستگی او نیز می‌تواند واگیردار و مسری باشد. وقتی معلمی در کلاس فریاد می‌زند: «چه سؤال خوبی! بچه‌ها برویم اطلاعات جمع کنیم... بگذارید وسایل بیاوریم و آزمایش کنیم... دوست دارم تمام ایده‌های یکدیگر را بشنویم و...» همه این‌ها ظرافت‌هایی هستند که دانش‌آموزان را نیز علاقه‌مند و مشتاق یادگیری و پژوهش می‌کنند. در دوره ابتدایی معلمان باید با تمام توان و با استفاده از روش‌های گوناگون، پایه‌های پرشگری و پژوهش را در کودکان به وجود آورند و در نگهداری و افزایش این مهارت به‌طور مداوم بکوشند.

پژوهش و پایه‌ریزی مراحل روش علمی در دوره ابتدایی به قدری اهمیت دارد که چند سالی است از سوی معاونت ابتدایی وزارت آموزش و پرورش، طرحی پژوهشی به نام «جشنواره پژوهشی جابر» در مدارس ابتدایی در چهار سطح مدرسه، منطقه، استان و کشور برگزار می‌شود. اساس این طرح از کشورهای دیگر گرفته شده است و وجه ایرانی آن، تنها نامی است که

همه ما می‌دانیم و بسیار دیده‌ایم که کودکان بسیار سؤال می‌کنند و به دنبال پاسخ فوری سؤالات خود هستند. کودکان سؤالات خودشان را دارند، چیزهایی که شاید فقط در یک لحظه به ذهنشان رسیده و فکرشان را درگیر کرده است و همان لحظه نیز آن را بر زبان آورده‌اند. سؤالاتی که گاه بسیار عجیب و گاه بسیار سطحی و خنده‌دار هستند. اما آن‌ها می‌پرسند؛ از مادر، پدر، خاله، عمو، معلم و از هر کس که در کنارشان باشد. سؤالات آن‌ها معمولاً لحظه‌ای است و لحظاتی بعد به موضوعی دیگر و سؤالاتی دیگر مشغول می‌شوند. بسیار کم پیش می‌آید که کودکان مانند یک پژوهشگر حرفه‌ای با مسئله‌ای درگیر شوند و مدت‌ها با آن مشغول بمانند. البته این حالت با بالاتر رفتن سن بچه‌ها تغییر می‌کند.

کودکان در کلاس‌های چهارم، پنجم و ششم کم‌کم سؤالات خود را بیشتر پیگیری می‌کنند. معلمان ابتدایی، چه در کلاس‌های پایین‌تر و چه در سال‌های بالاتر این دوره، همواره باید سعی کنند خود را نسبت به سؤالات کودکان علاقه‌مند، پیگیر، مشتاق و هیجان‌زده نشان دهند. وقتی دانش‌آموزی می‌بیند آموزگارش سؤالش را به خوبی گوش می‌کند، جوابش را بلافاصله و مستقیم پاسخ نمی‌گوید و با شور و شوق در کلاس فریاد می‌زند: «چه سؤال جالبی! من هم پاسخ دقیقش را نمی‌دانم، بیا بید به کتابخانه مدرسه برویم، یا از اینترنت...»، او کم‌کم راه‌های جمع‌آوری اطلاعات از منابع متفاوت، مقایسه و تجزیه و تحلیل اطلاعات، پیگیری در

سبک جالبی بر مقوای سه وجهی با متن، شکل، تصویر و حتی فیلم که در سی دی ضبط کرده‌اند، آماده سازند و در مدرسه به نمایش بگذارند. سپس از کارهای مدرسه تعدادی انتخاب و به منطقه فرستاده می‌شوند. آثار به همین ترتیب از منطقه به استان می‌روند و در نهایت کارهای برگزیده به مرحله کشوری راه پیدا می‌کنند.

این طرح، دانش‌آموزان را با مراحل یک پژوهش به صورت علمی آشنا می‌کند. علاوه بر این، یکی از اهداف آن که در بخش دستورالعمل به معلمان ابلاغ می‌شود، آشنا ساختن دانش‌آموزان با فناوری اطلاعات و ارتباطات و استفاده از آن در پژوهش است. دانش‌آموزان در این طرح می‌آموزند چگونه از اینترنت برای جمع‌آوری اطلاعات بهره بگیرند، با سایت‌های گوناگون آشنا شوند، درستی و نادرستی مطالبی را که در اینترنت پیدا می‌کنند، با معلم خود در میان بگذارند و از برنامه‌های رایانه‌ای مانند برنامه ورد و اکسل، با توجه به نیازی که در این طرح دارند، بهره بگیرند. به هر صورت، جشنواره پژوهشی جابرین حیان بستری فراهم می‌کند تا دانش‌آموزان دوره ابتدایی با انجام کاری پژوهشی، با فناوری‌های روز آشنا شوند و به اقتضای نیاز خود از آن‌ها استفاده کنند. علاوه بر این، جشنواره مزبور ارزش‌ها

و سودمندی‌های دیگری نیز دارد؛ از جمله: ایجاد روحیه مسئولیت‌پذیری، نقدپذیری و سپس‌گزار از نظرات اصلاحی دیگران؛ آموختن آداب سخن گفتن و گزارش مطلبی علمی (چون پس از اینکه مقوای سه وجهی گزارش طرح آماده و نمایشگاه در سطح مدرسه، منطقه و ... تشکیل شد، دانش‌آموزان باید در کنار کار خود باشند و به بازدیدکنندگان گزارش شفاهی نیز ارائه کنند)؛ ارتقای روحیه همکاری در میان کودکان، افزایش ذوق هنری و زیبایی‌شناسی؛ ایجاد روحیه خدمت به ملت و جامعه.

جشنواره پژوهشی جابرین حیان بستری فراهم می‌کند تا دانش‌آموزان دوره ابتدایی با انجام کاری پژوهشی، با فناوری‌های روز آشنا شوند و به اقتضای نیاز خود از آن‌ها استفاده کنند

اما این طرح با تمام زیبایی‌ها و ظرفیت‌هایی که دارد، در سال‌های اخیر در اجرا با بدفهمی‌ها و نگاه‌های سطحی همراه بوده است. متأسفانه چون حالت جشنواره و مسابقه‌ای دارد که در نگاه صحیح خودش می‌تواند عامل پویایی

این طرح شود، اما در اجرا به عامل تخریب طرح و دور شدنش از رسالت واقعی‌اش تبدیل شده است. معلمان و مدیران برای درخشیدن کارهایشان در منطقه و استان دانش‌آموزان را که قلب تپنده این طرح باید باشند، تقریباً کنار می‌گذارند و طرح را به والدین دانش‌آموزان می‌سپارند تا با داشتن وقت، هزینه و ... کارهای زیبا و نمایشی را به جشنواره برسانند. دانش‌آموزان در برخی از مدارس حتی از این طرح خبردار نیز نمی‌شوند. مدیر و آموزگار هر کلاس، جلسه‌ای با اولیا می‌گذارند و بعد از گروه‌بندی آن‌ها، از آن‌ها می‌خواهند در تاریخ معینی کارهای پژوهشی را به مدرسه تحویل دهند! این واقعیت تلخ را با قدم زدن در نمایشگاه‌های منطقه‌ای، استانی و حتی کشوری به راحتی می‌توان دریافت. کارها به قدری شیک، پرهزینه و تصنعی هستند که هر فردی با اندکی شناخت از کودکان هفت تا یازده ساله، یقین می‌کند این کار، کار بچه‌های این گروه سنی نیست. علاوه بر این، وقتی از کودکانی که در کنار پروژه خود در نمایشگاه ایستاده‌اند می‌خواهیم توضیحات عمیق‌تری درباره پروژه خود بدهند، چون خود درگیر کار نبوده‌اند، نمی‌توانند گزارش و دفاع خوبی از کار خود داشته باشند.

حیف است و واقعاً جای بسی افسوس دارد که طرحی بدین خوبی و مفیدی در برخی از مدارس و کلاس‌ها این گونه اجرا می‌شود. طرحی که می‌تواند منشأ ارزش‌های بی‌شماری در دانش‌آموزان شود و در نهایت و پایان کار، شور و شغفی دلنشین و شیرین را از اتمام یک پروژه در دل هر دانش‌آموزی ایجاد کند، چنین دچار سطحی‌نگری و تخریب شده است. امیدواریم معلمان و مدیران با عنایتی ویژه به این طرح در جهت هر چه کیفی‌تر و واقعی‌تر شدن آن گام‌های مؤثرتری بردارند.

